

TÜRÜK
Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2015 Yıl:3, Sayı:5
Sayfa:143-167

ISSN: 2147-8872

YAKIN DÖNEM TÜRK ROMANINDA BALKAN TÜRKLERİ VE SÜRGÜN

Atıf Akgün*

Özet

Türk tarihî roman geleneğinde ağırlıklı olarak Orta Asya Türk tarihi ve Osmanlı tarihi konu edilmektedir. Genellikle tarihî kişilikler, savaşlar ve bazı sosyal hadiseler üzerinde duran bu romanların konu alanına son zamanlarda göç olgusu da eklenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde yaşanan önemli göç hareketlerinin toplumsal yaşamda meydana getirdiği değişimin işlendiği bu yeni edebî malzemenin en yaygın olanları arasında Balkan Savaşları ve sonrasında yaşanan trajedi yer almaktadır. Türkiye'de son dönemde yayımlanan birçok romanda, Balkan Türklerinin savaş döneminde Anadolu'ya gerçekleştirdikleri zorunlu göçler konu edilmiştir. Sosyal ve siyasi meseleleri sosyolojik boyutu ile bünyesinde taşımaya uygun bir edebî tür olan romanın, tarihî gerçeklik ile buluştuğu noktada var olan söz konusu romanlar hem edebiyat bilimi hem de tarih ve sosyoloji araştırmaları bakımından dikkate değer yayınlardır. Çalışmamızda 2000 sonrası yayımlanan ve ana eksenine Balkan Türklerinin Anadolu'ya gerçekleştirdikleri göçü alan romanlardan bir seçki yapılarak, söz konusu romanların göçle birlikte gelişen ortak kurguları, mekânları ve şahıs kadroları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu inceleme ile Balkan Savaşları ve sonrasında yaşanan göçlerin tarihsel gerçekliğinin romanın kurmaca dünyasına nasıl yansıdığı, Balkan trajedisinin roman estetiği çerçevesinde duygusal zemine taşınırken hangi unsurların kullanıldığı, edebî ve sosyolojik bir yaklaşımla tespit edilmiştir. Bu çerçevede yapılan mukayeseli incelemelerde romanların kurgu ve tezlerindeki ortaklık ile şahıs kadrolarında yer alan tiplerin benzer özellikleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Balkan Türkleri, Tarihi Roman, Sürgün, Edebiyat, Sosyoloji

---

• Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, atifakgun@gmail.com

BALKAN TURKS AND EXILE IN CONTEMPORARY TURKISH NOVEL

Abstract

The history of the Ottoman Empire and Central Asia are the main topics in the tradition of Turkish historical novel. Lately, migration became one of the topics of these novels which generally focus on historical personalities, wars and some social events. In the dissolution era of the Ottoman Empire, migration movements created important changes in social life and these changes are mentioned in the novels. Among this new literary material, Balkan Wars and the following tragedy are some of the most commonly held ones. Forced Balkan migration to Anatolia was discussed in the recently published novels in Turkey. Novel as a literary type includes social and political issues within the sociological dimension. Thus, it is not only significant for literature but it is also worth to be considered in the studies of sociology and history. In this study, we aimed to present the common fiction, characters and places emerging with migration, by a selection of post-2000 novels which discuss the migration of the Balkan Turks to Anatolia. In this review, we analyzed how the migration during and after the Balkan Wars reflects on fictional world of novel. We also determined the literal and sociological components of Balkan tragedy within the framework of aesthetic of novel writing. In this context, we established common fiction and idea of novels; and similar aspects of characters by comparative examination.

Keywords: Balkan Turks, Historical Novels, Exile, Literatura, Sociology

Giriş

1. Sosyal Tarihin Bir Aynası Olarak Göç Romanları

Edebiyat ve daha özelde de roman sanatı için ileri sürülen “toplumu yansıtmalı, yönlendirmeli ya da aydınlatmalıdır” türünden görüşler günümüzde de kendisine temsilci bulmaktadır. Bu tarz tartışmaların kısır döngüsünden sıyrılıp şu somut gerçeği ifade etmek doğru olacaktır ki o da edebiyatın doğrudan ya da dolaylı olarak, içinde geliştiği toplumun gerçeklerini taşıdığıdır. Klasik bir deyişle edebiyat ve dolayısıyla roman “toplumun aynası” olmaya devam etmektedir. Bu yansıtma, Türk edebiyatında romanın yeni bir tür olarak gelişmeye başladığı Tanzimat Dönemi’nden günümüze uzanan süreçte belirgin bir şekilde hissedilir. Tanzimat sonrası yazılan ilk Türk romanları, Meşrutiyet romanları; Cumhuriyet sonrası köy romanları, 1980’li yıllardan itibaren hidayet romanları¹vb. örnekler esasen toplumsal yaşamda görülen eğilim ve kırılmaların edebiyattaki izdüşümünden başka bir şey değildir. Bu anlamda Türk edebiyatında romanın sosyal meselelerle ilişkisi ilk örneklerinden bugüne kadar sürmüştür. Söz

¹Hidayet romanları olarak bilinen dinî romanların ilk örnekleri 1960’lı yılların sonlarından itibaren verilmeye başlamıştır. Ancak 1980’li yıllardan itibaren bu romanların İslamcı siyasal mücadelenin bir parçası olarak etkisini daha da artırdığı görülür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Veli UĞUR, **1980 Sonrası Türkiye’de Popüler Roman**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, ss.85-119

konusu işlev roman türünün toplumsal yönüyle de kuşkusuz ilgilidir. Toplumların sosyal yaşamında romana konu olabilecek önemli olaylardan biri de “göç”tür.

Göç, ekonomik, sosyal ve siyasal sebepler sonucu fertlerin yer değiştirmesidir.² Balkan Türklerinin Balkan Savaşları (1912-1914) sırasında ve sonrasında Anadolu’ya gerçekleştirdikleri göçler, kategorik olarak ‘zorunlu göç’ kabul edilir. Zorunlu göçlerin toplumsal yapıyı kısa sürede ve derinlikli olarak etkilemesi, başta Sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerin diğer şubelerinin de ilgi ve çalışma alanında yer alır. İnsanlık tarihinin bir aynası olarak edebiyat, yansıttığı insan yığınlarının sosyal hayatında önemli değişimlere yol açan kırılmaları çoğu kez kendi perspektifinden görür. Bu bağlamda, zorunlu göç olarak bilinen bazı göçler edebiyatta “sürgün” kavramı ile değerlendirilmiştir. Edebiyatımızda “göç” olgusu, destanlar ve efsaneler gibi sözlü edebiyat ürünlerinde olduğu gibi çağdaş edebiyat türleri olan şiir, hikâye ve romanda da ele alınan ya da en azından yer verilen argümanlardan biridir.

Çağdaş edebiyat türlerinden romanın göç olgusuna yaklaşımı, belli bir metodoloji gerektiren bir sorun alanı olarak görülebilir. Sosyolojinin çalışma alanında yer alan göç olgusunun romandaki yerinin sorgulanacağı bir çalışmada kuşkusuz tematik bir yaklaşım sergilenmektedir. “Göç teması” edebiyatçıların ve sosyologların ortak paydasıdır, bu nedenle söz konusu roman incelemelerinde edebî ve sosyolojik eleştiri birlikte kullanılmalı; metin içi okumalar metin dışı okumalarla desteklenmelidir.³ Ele alınan konunun bir de tarihî yönünün bulunması, esere dönük metin dışı okumalarda ciddi bir tarih araştırmasını da gerektirmektedir. Bu hususta, çalışmamızda incelenen göç romanlarının esasen tarihî romanın bir alt türü olarak ele alındığını belirtmeliyiz. Roman teorisi ya da sanatının “göç” olgusuna hangi bağlamda ve hangi düzeyde temas ettiği, göç olgusunun romanın teşekkülünde aldığı rolün ne olduğu, roman türü genelinde belli bir ortak yapı arz edip etmediği tartışmaya ve değerlendirmeye açık bir konu olarak varlığını korumaktadır. Çalışmamızda, söz konusu sürgün romanı incelemelerinde belli bir sistematığın yakalanması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda yakın dönem Türk edebiyatından seçilmiş beş roman üzerinde, söz konusu romanların zaman ve mekân varlığı ile şahıs kadrosunun ortak hususiyetleri tespit edilmeye çalışılmıştır. ‘Roman’ üzerine şüphesiz çok şey söylenmiş ve söylenmeye de devam edilecektir. Belki de bu noktada yapılması gereken eldeki bu yeni malzemeye yaklaşırken, roman konusunda ulaşılan mevcut teorik birikimi kullanmak ve bazıları popüler roman olarak da görülebilecek bu eserleri roman türünün gerçekleri ve edebiyat biliminin yöntem ve teknikleri ile değerlendirmektir.

Türk edebiyatında tarihî roman türüne konu olan göçler arasında en bilinenleri, I. ve II. Balkan Savaşları sonrası Balkanlardan Anadolu’ya gerçekleşen kitlesel göçlerdir. Kadim bir Türk yurdu olan Balkanların, Osmanlı Devleti’nin dağılması ile birlikte son derece kısa bir zamanda Türklerden arındırılması(!) ve Anadolu’nun muhtelif şehirlerine yerleşen göçmenlerin yaşadıkları⁴ bir bakıma asimilasyon, bir bakıma da soykırım kelimeleriyle ifade edilebilecek bir vaka olarak tarihteki yerini almıştır. Hadisenin tarihî ve sosyolojik açıdan başlı başına bir önemi

² İbrahim BALCIOĞLU, *Sosyal ve Psikolojik Açından Göç*, Elit Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s.15

³ Köksal ALVER, “*Sosyolojik Eleştiri: Sosyolojik Okumaya Giriş*”, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara, 2012, s.291

⁴ Mehmet KAYA, “*Balkan Savaşları Sırasında Anadolu’ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar*”, *HistoryStudies*, Volume 5 Issue 6, Special Issue on Balkan Wars, p. 1-16, November 2013, ss.1-16

olduğu da muhakkaktır. Bu bağlamda Balkan Türklerinin göçü ve roman ilişkisi üzerine odaklanılan çalışmamızda yer alan göçün Balkan Savaşları sonrası yaşanan ‘sürgün’ olduğunu ve örneklem olarak ele alınan eserlerin ise, yakın dönem Türk romanında bu konuda verilen örnek eserler olduğunu öncelikli olarak belirtmek gerekir.

Balkan sürgünü konusunun Çağdaş Türk edebiyatında yerini bulması farklı türlerle de olsa Balkan sürgününün yaşandığı dönemle başlamıştır. Yakup Kadri’nin “Hüküm Gecesi” ve “Kıralık Konak”, Reşat Nuri’nin “Akşam Güneşi”, Kenan Hulusi Koray’ın “Osmanoflar”, Necati Cumalı’nın “Viran Dağlar”, Samiha Ayverdi’nin “Mesihpaşa İmamı” gibi romanları meseleye temas eden ilk eserler arasında zikredilebilir. Balkan Savaşları’nın ve savaş sonrasında yaşanan göçlerin edebiyata kaynaklık teşkil etmesi, bir başka deyişle edebiyatın bu malzemeyi işlemeye başlaması ise, oldukça geç döneme rastlar. Bu durum bir bakıma romanlara konu olan metin içi zamanlardan öykü zamanı ile okuyucuyu ilgilendiren ve metin dışı olan okuma zamanı arasında ciddi bir süreye işaret eder ki sözünü ettiğimiz tarihî romanlar da tam bu noktada önem kazanır.⁵ Balkan Savaşlarının yaşandığı yıllarda güçlü bir yeni edebiyat geleneği oluşmaya başlamasına rağmen, dönemin meşhur şair ve yazarlarının meseleye doğrudan eğilmedikleri görülür. Bu hususa bir çalışmada dikkat çeken Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy’a göre (...) “savaşla eş zamanlı bir şekilde en sık şiirin, şiirden sonra hikâyenin yazıldığı görülmektedir. Roman ise savaş acılarını konu veya asli motif olarak ifade edebilmek için bir hayli beklemiştir.”⁶ Ona göre, Reşat Nuri, Halide Edip, Yakup Kadri gibi isimler savaşın cereyan ettiği yıllarda yaşamış olmalarına rağmen savaş konusunu etraflıca incelememişlerdir. Cumhuriyet sonrasında sürgünün edebiyatının yapılması ise, anavatana yerleşen muhacirlerin buradaki torunlarıyla başlayacaktır. Dilek Nalbantlar, Cumhuriyetin ilk günlerinden bu güne Balkan sürgünü ana eksenine alan romanlar üzerine yaptığı çalışmada aşağıdaki tabloda yer verdiğimiz isimleri ve eserlerini zikreder:

Roman Adı	Romanın Künyesi
1. Akın Yolcuları	M. Yalçın Tuna, Akın Yolcuları, İstanbul, 1936.
2. Balkan Çiçekleri	C. Behçet Perim, Balkan Çiçekleri, İstanbul, 1938.
3. Göçmen Ahmet	C. Behçet Perim, Göçmen Ahmet, Antakya-Hatay, 1939.
4. Bulgar Sadık	M. R. Yalkın, Bulgar Sadık, y.y.,t.y.
5. Komitacı Aşk	Murat Sertoğlu, Komitacı Aşk, İstanbul, Sertoğlu Kitabevi, 1943.
6. Karlı Dağlar (Makedonya)	Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Karlı Dağlar (Makedonya), İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1945.

⁵ Şaban SAĞLIK, **Popüler Roman-Estetik Roman**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s.56

⁶ Hayriye Süleymanoğlu YENİSOY, “1912-1913 Balkan Savaşlarının Edebiyata Yansması”, **Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.1, , Edirne, 2012, s.106

7. Yörük Ali	Reşat İleri, Yörük Ali, İstanbul, 1953.
8. Güzel Hatice	Hüsniye Balkanlı, Güzel Hatice, İstanbul, 1958.
9. Azap Toprakları	Emine Işınsu, Azap Toprakları, İstanbul, Ötüken, 1969.
10. Bizim Diyar	Sevinç Çokum, Bizim Diyar, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., 1978.
11. Çiçekler Büyür	Emine Işınsu, Çiçekler Büyür, İstanbul, Ötüken, 1979.
12. Mehmet	Ziya Yamaç, Mehmet, İstanbul, Habora Kitabevi Yay., 1979.
13. Pehlivan ve Çeteci Yörük Ali	Bedirhan Çınar, Pehlivan ve Çeteci Yörük Ali, İstanbul, 1982.
14. Emin'in Ciğeri	Tayyar Tahiroğlu, Emin'in Ciğeri, İzmir, 1985.
15. Viran Dağlar	Necati Cumalı, Viran Dağlar, İstanbul, Çağdaş Yay., 1991.
16. Günbatımı	Mim Kemal Öke, Günbatımı, İstanbul, Çağ Yay., 1991.
17. Emanet Çeyiz: Mübadele İnsanları	Kemal Yalçın, Emanet Çeyiz: Mübadele İnsanları, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1998.

Tablo 1: Cumhuriyet Döneminde Balkan Sürgününü Konu Alan Romanlar⁷

Dikkate değer bir literatür araştırmasını ihtiva eden tezde yer alan bu eserlerin dışında elbette ki başka yazarların yakın döneme kadar aynı konuyu ele alan romanları olabileceği de dikkat çekilmesi gereken bir husustur. Bu tarz roman sayısındaki ciddi artış ise 2000'li yıllarda gerçekleşir. Kuşkusuz bu durumun edebiyat sosyolojisi ile açıklanabilecek çeşitli nedenleri vardır. Yazar, yapıt ve okuyucu arasında arz-talep kuralları bakımından tarihî romanların ilgi çekici bulunmaya başlaması, yakın dönemlerde belirgin bir hal almıştır. Hatta bu yakınlaşma nedeniyle günümüzde bazı tarihî olayların romanlar üzerinden anlaşılmaya çalışılması yadırganmamalıdır. Balkan Savaşlarının yüzüncü yılı olan 2014 yılına gelindiğinde ise Türkiye'de sayıları milyonlarla ifade edilebilecek muhacir kökenli okur kitlesinin tarihini hatırlaması ve bir bakıma edebiyat yoluyla bir asır öncesinde yaşanan tarihî trajediyi tekrar gündemine almak istemesi de bu romanlara yönelişte bir etkidir. Bu ve benzeri sosyolojik nedenlerin yakın dönem Türk romanları arasında Balkan Türklerinin sürgününü ele alan romanların artışında etkili olduğunu söylemek mümkündür. 2000 sonrası Türk romanında tespit edebildiğimiz sekiz romanda Balkan sürgünü konu edilir. Bu romanlar ve künyeleri şu şekildedir:

⁷ Tabloda verilen romanlar Dilek Nalbantlar tarafından hazırlanmış olan "Cumhuriyet Devri Türk Romanında Balkan Türkleri" adlı yüksek lisans tezinden alınmıştır. Çalışmanın künyesi kaynakçada yer almaktadır.

Roman Adı	Romanın Künyesi
1. Ağlama Tuna	Halide Alptekin, Yitik Hazine Yay., İzmir, 2012.
2. Balkan	Halide Alptekin, Kaynak Kitaplığı, İzmir, 2011.
3. Elveda Rumeli	Ramis Çınar, Parafiks Yay., Edirne, 2014.
4. Elveda Balkanlar	İsmail Bilgin, Timaş Yay., İstanbul, 2007.
5. Balkan Acısı	Yılmaz Gürbüz, Ötüken Yay. İstanbul, 2010.
6. Rumeli'ye Veda	Gökhan Gökçe, Kaynak Yay., İzmir, 2011.
7. Rumeli Rüzgârları	Muzaffer Kaleoğlu, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 2006.
8. Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda	Halil Delice, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2013.

Tablo 2: Yakın Dönem Türk Romanında Balkan Sürgününü Konu Alan Romanlar*

Çalışmamızdaki alıntılar -eser sınırlamasına gidilerek- beş örnek eserden yapılmıştır. Diğer eserler ise, genel değerlendirmelerimizde göz önünde bulundurulmuştur. Kuşkusuz her edebî eser biriciktir ve kendi özerk yapısından ayrı değerlendirilemez. Çalışmamızda yaptığımız, romanın göç konusuna yönelişindeki ortak hususiyetleri ortaya koymaya yönelik bir inceleme denemesidir. Tespitler tüm romanlarda az veya çok karşılaşılan durumları ortaya koyar; tek tek romanlar hakkında bir iddiamız da ispatımız da yoktur. İncelemelerimiz neticesinde tespit edebildiğimiz ortak hususiyetlerinden ötürü olay örgüsü, mekân ve şahıs alt başlıkları altında ele aldığımız romanların kısa özetlerini vermeyi uygun gördük.

2. Balkan Sürgününü Konu Alan Yakın Dönem Türk Romanları

2. 1. Balkan⁸

Romandaki olay örgüsü geniş bir Osmanlı ailesi olan Selami Hoca ailesinin mensupları etrafında gelişir. Selami Hoca Selanik'te yaşayan, Osmanlı geleneklerine bağlı bir taş ustasıdır. Recai, Gülfidan ve Mahmut adlarında üç evladı ve bu çocuklarının da kendi aileleri vardır. Recai'nin Üsküp'te, Gülfidan'ın İstanbul'da ve Mahmut'un da aileleriyle birlikte Selanik'te yaşıyor olmaları roman mekânını Balkanlar geneline genişletir.

Romanın merkezî kişisi Selami Hoca sıkı bir II. Abdülhamid yanlısıdır ve İttihatçı sempatzanı oğlu Mahmut'la arasındaki gerginlik, roman boyu hissedilen yenilikçi ve gelenekçi çatışmasının bir yansımasıdır. Selami Hoca'nın İstanbul'daki kızı Gülfidan'ın saygın bir Osmanlı paşası olduğuna inanılarak evlendirildiği kocasının kendisini aldatması ve daha sonra

* Tabloda, Türkiye dışında yayımlanan eserler ve özel olarak belli bir Balkan Türk topluluğunu (Ör: Bulgaristan Türkleri, Makedonya Türkleri, Batı Trakya Türkleri vb.) ele alan eserler kapsam dışında tutulmuştur.

⁸ Halide ALPTEKİN, **Balkan**, Kaynak Kitaplığı, İzmir, 2011.

bir başka Osmanlı paşasıyla evlendirilmesi, her iki evliliğinden de çocuklarının olması Selami Hoca ailesini daha da genişletir.

Türk göçlerinin başlamasına sebep olan Balkanlardaki isyan hareketleri, romanın başından itibaren, detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Göçlerin Selami Hoca ve ailesine yansması ise II. Abdülhamid'in Selanik'e sürgün edilmesiyle başlar. Bu hadiseye çok üzülen Selami Hoca göç kararını o zaman verir ve İstanbul'daki kızı Gülfidan'ın yanına gider, bir konakta yaşamaya başlar. Üsküp'teki oğlu Recai ve Selanik'teki oğlu Mahmut ve ailelerinin mecbur kaldıkları göçler, zorlu göç yollarında kayıplarla sona erer. İstanbul'a varamadan birçoğu yaşamını yitirir. Geriye sadece torunlar kalmıştır lakin torunların da birkaçı I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle cephelerde şehit olur. Geriye kalan aile fertlerinin yaşadığı İstanbul'daki bir konakta ise İstanbul'un işgali sonrası yaşanan bir baskınla Selami Hoca ve aile fertleri son nefeslerini verirler. Ailenin Osmanlı cephelerinde savaştan ve hayatta kalan torunlarının bir gün dönebileceği ümidiyle konağın kapısına kilit vurulur.

2. 2. Elveda Rumeli⁹

Romanın merkezinde yer alan Hasan küçük yaşta eğitim için İstanbul'a gönderilmiş, burada uzun yıllar iyi bir eğitim aldıktan sonra memleketi olan Balkanların Çeyrekçi Köyü'ne dönmüştür. Hasan'ın köye dönmesiyle beraber romana konu olan olayların ilki yine Hasan'ın köyünde gelişir

Hasan, köyünde artık bir âlim olarak bilinir. "Molla" sıfatı kendisine uygun görülür ve köyde imamlık yapar. Köyde sevdiği kızla evlenir ancak eşinin ailesi ile kendi ailesi arasında gergin ilişkiler mevcuttur ve bu gerilim romanda uzunca işlenir. Molla Ağalar ve Koca Mehmetler isimleriyle bilinen bu aileler kız alıp vermiş; iki kez dünür olmuşlardır. Bu iki aile arasında çeşitli sorunlar yaşanırken, Balkanların sık sık gayrimüslim istilâsına ve çetecilerin baskınlarına maruz kaldığı görülür. Hasan İstanbul'da edindiği birikim ve okumuş dostlarının desteğiyle babası Nazmi Efendi'nin tarım işlerinde ona yardım eder, yeni yöntem ve tekniklerden köylüyü ve ailesini haberdar eder. Yakınlarındaki insanlar bir bir göç ederken Hasan ve ailesi sanki hiç göç etmeyecek gibidir. Ancak bir gün saldırılar onların köyüne uzanır. Hasan bir Bulgaristan vatandaşı olarak II. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'la savaştan Romanya ordusuna esir düşer ve bir süre esir kamplarında, zorlu şartlarda yaşam mücadelesi verir. Bu arada aile fertleri arasında can kayıpları başlamıştır. Bir süre sonra I. Dünya Savaşı başlar.

Moldova'da esir kampından kurtulan Hasan, yıllar sonra köyüne döndüğünde eşini ve çocuklarını sağ bulur ancak birçok aile ferdi göç yolunda ve baskınlarda hayatını kaybetmiştir. İstanbullu aydın dostu Con İzzet'in teşvikleriyle imamlıktan müftülüğe yükselen Hasan, Silistre'de yeni görevine başlar ve çekirdek ailesiyle burada huzurlu bir yaşam sürmeye devam eder.

2. 3. Elveda Balkanlar¹⁰

Balkanlardaki etnik çatışmaların hızlandığı bir dönemde Bulgar çetelerinin sık sık tacizlerine maruz kalan bir Türk köyünde yaşayan Yusuf ve Belkis birbirlerine aşkla bağlı bir

⁹ Ramis ÇINAR, *Elveda Rumeli*, Parafiks Yayınları, Edirne, 2014.

¹⁰ İsmail BİLGİN, *Elveda Balkanlar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

çifttir. Hicran isminde bir de bebekleri olan bu ailenin artan baskılar sonucu göç etmekten başka çaresi kalmamıştır. Üç kişi çıktıkları göç yolunda Yusuf, ailesini koruyabilmek için olağanüstü bir uğraş verir ancak yolda yaşamını yitirir. Yusuf'un Belkıs'tan son isteği güvenli olduğuna inandıkları Edirne şehrine yerleşmeleridir. Belkıs Yusuf'un bu isteğini bir vasiyet bilir. Kızı Hicran'la göç yolunda çaresizliklerinin iyice arttığı bir zamanda, kendisi gibi muhacir olan yaşlı Kibar Ana ve oğlu Halil'le karşılaşır. Aynı zamanda kader ortağı olan bu muhacirler artık birlikte hareket ederler. Edirne'ye ulaşıncaya kadar göç yolunda çeşitli zorluklar yaşarlar. Uzun süre kalacakları Edirne'ye vardıklarında ise, Yüzbaşı Cemal adında bir Osmanlı askeri ile yolları kesilir. 'Şükrü Paşa' ve 'Edirne Müdafaası' romanın bu bölümlerinde ayrıntılı bir biçimde okuyucuya sunulur.

Yüzbaşı Cemal savaş meydanlarında uzun yıllar çarpışmış cesur bir askerdir. Magda isminde bir Bulgar kızına âşık olmuş; ancak kız, bir Müslüman olan Cemal'i sevdiği için Bulgarlar tarafından öldürülmüştür. Bu olayın etkisinden çıkamayan Yüzbaşı Cemal, Magda'ya tıpa tıpa benzeyen Belkıs'ı gördükten sonra ona Magda'ya olan benzerliği nedeniyle duygusal yakınlık besler. Bu duygusal yakınlık göç yolunda eziyetlere birlikte göğüs gerdikleri ve gizli bir aşkla Belkıs'a bağlanan Halil ile Yüzbaşı Cemal'in aynı kıza benzer duygular beslemelerine neden olur.

Romanda olaylar uzun bir süre Edirne'de gelişir. Edirne'nin kaybedilişi ile buradaki muhacirler için bu kez İstanbul güvenli yer olarak görünmektedir. Ancak Kibar Ana, Halil, Belkıs ve Hicran bu göçü kaldıramazlar. İyice yorgun düşmüş bedenler hastalığa yenik düşer. Hicran göç yolunda, Halil ise İstanbul'a vardıklarında ölür.

Belkıs İstanbul'da hemşirelik yapmaya başlar, tedavi ettiği askerlerden biri de Yüzbaşı Cemal'dir. Romanda göçün sona erdiği İstanbul'dan sonra bu kez İttihatçı paşaların ve gönüllü askerlerin Edirne'yi geri almak için başlattığı mücadele görülür. Edirne'nin tekrar geri alınması ile hikâye sona erer.

2. 4. Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda? ¹¹

"Aliş" adlı meşhur bir Balkan türküsünün hikâyesinden esinlenen roman, kahramanları olan Aliş ve Zeynep'in evlilikleri ile başlar. Aliş ve Zeynep'in gerdeğe girdikleri gece, Rus ordusunun Tuna'yı aştığı ve hızla ilerlediği bilgisi Alişlerin köyüne ulaşır. Henüz Zeynep'in al duvağını kaldırmamış olan Aliş, babası Deli Hüsrev ve dostlarıyla Rusların önünden kaçan muhacirlere ve Türk askerine yardımın içinde bulurlar kendilerini. Aliş böylesine bir mücadele içindeyken Zeynep Aliş'in izini kaybeder, tek bildiği Aliş'in Ruslar hakkında bilgi almak için Tuna boylarında olabileceğidir. Bu nedenle uzun süre Tuna çevresinde "görmedin mi Aliş'imi Tuna boyunda?" diyerek eşini arar.

Balkanlar Rus istilâsı ile savrulurken, romanda uzunca bir süre yer alacak olan 'Gazi Osman Paşa' ve 'Plevne Müdafaası' da romana konu olur. Savunmadaki kahramanlıklar, Aliş'in mücadelesi, Zeynep'in Aliş'i bulmak için harcadığı çaba, göç yolundaki Balkan Türklüğü olay örgüsünü meydana getirir. Zeynep ile Aliş'in hikâyesi önce Osman Paşa ve daha sonra padişah

¹¹ Halil DELİCE, *Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda*, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

II. Abdülhamid'e kadar uzanır ve bu tarihî kişilikler de ayrılık hikâyesinden haberdar olurlar. Plevne kaybedilip, Osman Paşa ve Aliş İstanbul'a döndükten sonra bir gün Aliş, Eyüp Sultan'da Zeynep'e kavuşmak için dua ettiği bir sırada Zeynep ile karşılaşır ve tekrar buluşmuş olurlar. Bu aşktan haberdar olan padişahın onlara düğün sözü vardır ve savaş olduğu için sessiz sedasız bir merasimle evlenirler.

2. 5. Rumeli'ye Veda¹²

Romanın başkahramanı Mehmet Cemil, Balkanların Demirhisar kasabasında Adil Bey'in torunu Ahmet Bey'in oğludur. Bir ağabeyi ve kız kardeşi vardır. Geneli Müslüman ve çiftçi olan kasaba halkı 93 Harbi sonrası Bosna'dan köylerine gelen muhacirlerin yaşadıklarını görünce göç fikriyle karşılaşır. Mehmet Cemil'in zihninde çocukluk dönemlerini geçirdiği kasabasında o dönem yapılan işkenceler önemli yer tutar.

Balkanlarda başlayıp uzun bir süre Anadolu'da gelişecek olan olay örgüsü, Mehmet Cemil'in tahsil için İstanbul'a gönderilmesiyle gelişir. Mehmet Cemil, II. Abdülhamid yanlısı aile dostlarının teşviki ve desteği ile iyi bir eğitim alır ve Anadolu'da bir dönem memuriyette bulunur. Bu süre zarfında Osmanlı'da yaşanan saltanat yanlısı ve İttihatçı mücadelesine şahit olur, kendisini okutan Salih Paşa'nın kızı Müberra'ya sevgi besler. Kardeşi Osmanlı Devleti'nin savaştığı Fizan cephesinde şehit edilir.

Romanın Anadolu'da gelişen bölümlerinden sonra Balkanlara dönüş, milli mücadelenin başlaması ve mübadele kararının alınması ile gerçekleşir. Mehmet Celil, durumları hakkında çok endişeli olduğu ailesinin Anadolu'ya yapacakları göçte yanlarında olmak için Demirhisar'a geri döner. Ailenin Anadolu'ya göçü, zor şartlarda geçer, Anadolu'ya gelen aile fertleri Konya, Manisa ve Bursa arasında dağılır. Bursa'ya yerleşen Mehmet Cemil'in dedesi Adil Bey vefat eder ancak Mehmet Cemil'in Müberra ile olan evliliğinden bir çocukları olur ve adını "Ümit" koyarlar.

3. 'Göç Vakası'nın Olay Örgüsüne Dönüşümü

Çalışmamızda örneklem olarak ele aldığımız romanlarımız bütüncül bir yaklaşımla değerlendirildiğinde kronolojik sırayla verilen hadiseler arasındaki bağlantıyı giderek artan baskı ve hızlanan göç hareketinin sağladığı görülmektedir. Romanların akıcılığında etkili olan unsurda "göç" eyleminin yeterince aksiyonel olmasıdır.

Tarihî roman, bir tarihî dönemi veya olayı gerçeğe yakın ama sanatsal bir şekilde nakleden bir roman olmalıdır.¹³ Esasen tarihî romanın başarısını biraz da, roman dışındaki gerçek tarihin okuyucuya romanın kurmaca gerçekliğiyle estetik bir şekilde birleştirilerek verilebilmesi sağlar. Tarihî gerçeklikle romanın kurmaca gerçekliği arasındaki ilişki noktasında Scott'ın tarihî romanda aradığı özelliği belirtmekte yarar vardır:

"Gerçekten yaşanmış olanın değil, yaşanması mümkün olanın roman kurgusunun temel taşı olarak alınması; diğer taraftan, okuyucuya bir arka plan olarak devrin sosyo-ekonomik şartlarını ve bu şartlar içerisinde yaşanması muhtemel hikâyeleri izleyebilme imkânını sunması"

¹² Gökhan GÖKÇE, *Rumeli'ye Veda*, Kaynak Yayınları, İzmir, 2011.

¹³ Turgut GÖĞEBAKAN, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s.14-15

ve böylece tarihî malzemeyi sadece bir fon olmaktan çıkararak eserin tamamına hâkim bir unsur haline getirmesi Scott'un tarihî roman anlayışının en önemli özelliklerindedir"¹⁴

Bu bağlamda elimizdeki romanlara bakıldığında romanların olay örgüsündeki basamakları bütün romancılar 93 Harbi (1878 Osmanlı-Rus Savaşı) ile başlatır ve Osmanlı'nın Balkan gerileyişindeki her önemli tarihî olay, aynı zamanda romancıları örtülü olarak söz birliği ettikleri roman dışındaki ortak zamanın basamaklarını oluşturur. Romanlardaki zaman unsurunun arka fonunu oluşturan bu hadiseler kimi zaman gerçek gazete ve dergi haberleri ile verilir ve romanların tamamında tarihî gerçekliğe bağlı kalındığı dikkatlerden kaçmaz. Bu çerçevede romanların şu dört olayın arasına inşa edildiğini söyleyebiliriz:

- 93 Harbi (Osmanlı-Rus Savaşı)
- I. Meşrutiyetin İlanı
- II. Meşrutiyetin İlanı
- I. ve II. Balkan Savaşları

Romanlarda bu tarihî olayların ayrıntılarıyla verildiği arka plan, yazarlarının ciddi bir tarih araştırmasıyla eserlerine eğildiklerini gösterir niteliktedir. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında verilecek olan birçok tarihî olay ve kişilik, olay örgüsünün tarihî bir üsluptan yararlanılarak örüldüğü izlenimini verir. Bu noktada yazarların tarihçiden ayrıldıkları yön, zengin tarihî malzeme karşısında titizlikle eleme yapmaları ve bu tarihî malzemeyi estetik kaygı ile işlemeleridir.

Romanların kurmaca dünyasında ise olay örgüsü epizodik olarak üç ana bölüm üzerine inşa edilmiştir. Bu bölümleri sırasıyla göçlere hazırlık, göç yolculuğu ve göç sonrası dönem şeklinde adlandırmak mümkündür. Bu kurgusal yapı, yoğunluk oranları değişkenlik göstermekle beraber hemen hemen tüm romanlarda aynıdır. Kimi roman göç yolculuğu aşamasına odaklanıp, anlatımı bu bölümde yoğunlaştırırken, bir diğer romanda anlatım göç öncesi ve göç sonrası bölümlerinde ağırlık kazanabilmektedir. Bütün bu bölümlerde romanın olay örgüsündeki ritmi sağlayan yegâne unsur göçtür. Balkan Türklerinin sürgün romanlarının kurgusundaki ortak yapıyı, sözünü ettiğimiz üç ana bölüm etrafında alt başlıklarda ele alabiliriz:

a. Hazırlık

Söz konusu romanların ilk epizodu, göçe zorlanan kitlede göç fikrinin çoğu zaman mecburî de olsa belirmeye başlamasıdır. Romanların ilk sayfalarında verilen bu aşamada deklaratif bir ifadeyle okuyucu göçe hazırlanır. Okuyucu gibi roman kişileri de bu yolculuğa isteksizdir. Neden göçe karar verdikleri, yolda onları nelerin beklediği, göçten umdukları ve daha birçok ayrıntılı bilgi hazırlık aşamasında kahramanların dilinden okuyucuya verilir. Romanların hazırlık aşamasında okuyucuya verilen sahneler bir bakıma Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında yaşanan göçlerin nedenleri üzerine okuyucuyu bilgilendiren tarihî ve sosyal bilgiyle dolu kısımlardır. Romanlarda yer alan Fransız İhtilali ile artan milliyetçilik hareketleri, Rusya'nın Panislavist politikaları ve 93 Harbi, Bulgar ve Rum komitacılarının faaliyetleri vb. birçok neden

¹⁴ Turgut GÖĞEBAKAN, A.g.e.,ss. 24-25

temelde tarihî olaylarla da örtüşmektedir.¹⁵ Tüm romanlarda benzer düşünüş tarzları ve ifadelerin yer aldığını belirtip, değişik romanlardan hazırlık aşamasını yansıtan alıntılar şu şekilde paylaşabiliriz:

<p>“Köyün ileri gelenlerinden bazıları, yıllardır beraber yaşadıkları Bulgar komşularına malları ucuz pahalı demeden satıyor ve köyü terk etmek için hazırlık yapıyorlardı.”(Elveda Balkanlar s.10)</p>
<p>“ Osmanlı boyunduruğu altında yaşayan Balkanlar ordularının zaferinin tadını çıkarıyordu. Türk, Tatar, Pomak ve Çingeneler ise yeniden göç hesapları yapmaya başlamıştı.”(Elveda Rumeli s.204)</p>
<p>“Her gece zengin bir Müslümanın evi basılıyor, serveti talan ediliyor, konağı yakılıyordu. Bunu yapanlar mahallede eskiden emrinde çalıştırdığı, ekmeğini paylaştığı komşu Sırlar ya da Hırvatlar olabiliyordu. Şehirde ezanlar susmuştu. Yüzlerce yıldır susmayan kilise çanlarına, havra ilahilerine rağmen, gayrimüslimler birkaç hafta bile ezan sesine müsamaha gösterememişlerdi.” (Rumeli’ye Veda ss.20-21)</p>
<p>“Ezanlara kilise aryalarının, onlara havra ilahilerinin eklendiği, Aleksandırların Mehmetlerle, Borislerin Hayimlerle kan kardeş olduğu devirler göz açıp kapayıncaya kadar geride kalmıştı.” (Rumeli’ye Veda ss.20-21)</p>
<p>“Balkanlar için için kaynıyordu. Huzurlu bir hayat isteyen, bölgedeki bu çalkantıdan rahatsız olmaya başlayan Mahmut Bey, köydeki çiftliklerine taşınmayı uzun uzun düşündü.” (Balkan s.7)</p>
<p>“Şehirde ezanlar susmuştu. Cami ve mescitlere tecavüz eksik olmuyordu. Müslüman ahali nesi var nesi yok terk ederek canlarını kurtarma pahasına doğu yönüne harekete geçmişti.” (Rumeli’ye Veda s.17)</p>
<p>“Deli Hüsrev ve oğlu Aliş, Zimneça’ya giderler ve Rusların Tuna’yı geçtiklerini görmeleri üzerine göç etmeye karar verirler.” (Görmedin mi Aliş’imi Tuna Boyunda s.17)</p>
<p>“Selanik huzursuz bir şehir olmaya başlamıştı. Çetelerin birkaç evi basması üzerine kesin kararını verdi Mahmut Bey. Çiftliğe taşınacaklardı.”(Balkan ss.7-8)</p>

b. Göç Yolculuğu

İkinci epizod göç yolculuğudur. Göç yolculuğu bölümü kendi içinde birçok küçük hikâyeyi de içermektedir. Romanda duygusal yoğunluk göç yolculuğu esnasında yaşanan sahnelerde artış gösterdiği için bu bölüm göç romanlarının taşıyıcı ögesi, ana bölümü ya da bir başka ifadeyle en etkileyici olan kısmıdır. Yoğunluğu değişmekle birlikte muhacir yazarların bu bölümde daha

¹⁵ Sezer ARLAN, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli’den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti’nde İskânları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008, ss.51-52

duygusal bir dil benimsedikleri ve dramatik-trajik olayları ön plana çıkardıkları görülür. Esasen muhacir hafızasında yer etmiş ve yıllardır anlatılagelen kimi acıklı hikâyelerin bu bölümde ana hikâyeye eklenerek verildiğini görürüz ki bu aşamada karşımıza göç yolları, kabileler, kabileleri taciz eden komitacı ve çeteciler, soygun, cinayet ve tecavüzlerle dolu vahşet sahneleri çıkar.

“Yol güzergâhında muhacir kervanının kasabalarının yakınlarından geçeceğini öğrenen gayrimüslim tebaadan bazıları gece karanlığından istifade ederek bu mazlum insanların eğer kalmışsa, son liralarına iştah kabartıyor, vur kaç taktiği ile çalıp çırpıyorlardı.” (Rumeli’ye Veda s.17)

“(…)birkaç ailenin çocuğu ateşler içinde kıvrıyor, bazıları bu sıcakta titreme nöbetleriyle sayıklıyordu. Doktor yoktu, ilaç yoktu, ölüm kapıdaydı.” (Rumeli’ye Veda s.215)

“Uzaktan bakıldığında rengârenk görünen bu kervana yaklaşıldığında yolcuların pejmürdeliğinden durumlarının vehameti belli oluyor, yaşlı ve hastaların iniltilerine bebek ağlamaları ekleniyor, ara sıra göğe yükselen keskin çığlıklarla yaşlı yolculardan birinin bu ağır ve meşakkatli yolculuğa fazla tahammül edemediğini gösteriyordu. En acısı da teslim-i ruh etmiş cesetlerin teyemmüm ettirilip üç kişilik bir cemaatle son namazları eda edildikten sonra isimsiz bir mezara defnedilmesiydi.” (Rumeli’ye Veda s.17-18)

“Aliş, yaşanan korkunç zulüm, göç eden çocuk, kadın ve dedelerin yüzlerindeki donuk ifadeyle yanıyordu.” (Görmedin mi Aliş’imi Tuna Boyunda s.46)

“ Bir an önce göç edelim. Rus girdiği yerde her şeyi yakıp yıkar, Müslümanları acımasızca katleder.” (Görmedin mi Aliş’imi Tuna Boyunda s.46)

“Herkes Balkanların güneyine, Kızanlık’a, Eski Zağra’ya ulaşmanın telaşındaydı. Analar evlatlarını görmez olmuştu.”(Görmedin mi Aliş’imi Tuna Boyunda s.43)

“Kağnılar gıcırıyor, köpekler havlıyor, atlar ara sıra kişniyordu. Bazen bir hıçkırık sesi duyuluyordu, bazen derin bir iç çekiş...” (Elveda Balkanlar s.29)

“Koçana’dan, Selanik’ten, Üsküp’ten, Vayashlı’dan birçok araba, yollarda eklene eklene kabile büyümüştü.” (Balkan s.140)

c. Göç Sonrası

Roman kurgularında uzun göç yolculuğundan sonra kısa tutulan ve genellikle hüznle neticelenen “son bölüm”, göçün sona ermesi ve göç sonrası yaşanan gelişmelerin yer aldığı bölümdür. Roman iletilerinin ya da tezinin bu bölümlerde açıkça okuyucuya sunulduğu görülür. İlk iki bölüm boyunca sürekli ümitsizlik ve karamsarlık içinde hüznlenen okuyucuya bu bölümde vuslatlar ve yeni kurulmuş hayatlar ile bir teselli imkânı sunulur. Aliş ile Zeynep’in İstanbul’da gerçekleşen visali ya da Adil Bey’in torunu olan ve Anadolu’da doğan bebeğe “Ümit” isminin verilmesi örneklerinde bu tarz mutlu sonlara tanık olunur.

“Geride bıraktıkları yüzlerce yıllık ata yadigarı topraklarını terk etmenin, akrabalarını, komşularını kurda kuşa yem vermenin, yenilmenin onulmaz hüznü yüreklerine çöreklenmiş, yüzlerine muhacirlik damgasının acı burukluğu yerleşmişti. Kızlar analarından, oğullar babalarından, sevgililer yarandan, dedeler torundan kopmuş, koskoca Bosna Hersek, Kosova, Deliorman ahalisi Trakya’ya saçılıp dağılmıştı.” (Rumeli’ye Veda s.92)

“Akşamla yatsı arasını diğer komşularla hasbıhal ederek geçirdik. Bunlar arasında yolculuğu yaya olarak yol kıyısındaki ısırgan gibi otları yiyerek tamamlamış, gerçekten fakir olanlar aşevlerinde karşılıksız içtikleri bir kap sıcak çorba karşısında hissettikleri medyuniyeti anlata anlata bitireliyordu.” (Rumeli’ye Veda s.227)

“Ahir ömrümüzde bir de muhacirlik çıktı. Esir olmak ölümden beter ama muhacirlik de ölüme denk.” (Rumeli’ye Veda s.187)

“İstanbul sokakları da göçmenden geçilmiyordu... her İstanbulluaiile bir göçmeni yanına almış buna rağmen sokaklar aç açık göçmenlerle dolu. Hükümet açıkta kalanları cami, medrese, okul gibi resmi binalara yerleştiriyordu.” (Görmedin mi Aliş’imi Tuna Boyunda s.125)

“İstanbul’a gelişinin üzerinden üç yıl geçmişti, gönlü Selanik’te olmasına rağmen kendisi hala buradaydı Selami Hoca’nın. Oğulları, gelinleri ve torunlarının sağlık ve iyilik haberlerini ara sıra da olsa alması, bir nebze rahatlatıyordu onu. (Balkan s.135)

Temelde her bir anlatı türünün 20 temel kurgu etrafında şekillendiğini iddia eden Ronald Tobias’a göre anlatılar genellikle “Arayış, Macera, Kovalama, Kurtarma, Kaçış, Öç, Bilmece, Çekişme, İtilmişler, Yoldan Çıkma, Başkalaşım, Dönüşüm, Olgunlaşma, Aşk, Yasak Aşk, Feda, Bulgu, Zavallı Aşırılık, Yükseliş ve Düşüş”¹⁶ kurguları etrafında şekillenirler.

Tobias’ın bu tasnifi, kurgu türlerini yirmiyeye indirgeyen yaklaşımıyla birçok romanın kurgusal yapısını ortaya koymaktadır. Çalışmamızda incelenen romanların belirlediğimiz kurgusal bölümlerinin sırasıyla Tobias’ın “Arayış”, “Mücadele” ve “Feda” kurgularına denk düştüğünü söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle Balkan Türklerinin 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren maruz kaldıkları baskılar onları “arayışa” itmiş ve göç başlamıştır. Bu bağlamda romanların ana ekseninde yer alan göç hadisesini başlı başına bir “mücadele” olarak görmek mümkündür. Öyle ki bu mücadele esnasında birçok roman kişisi hayata veda etmiştir. Göç sonrası geline aşamada ise Balkan Türklerinin canlarını kurtarabilmek ve inançlarını yaşayabilmek adına Balkanlardaki düzenlerini “feda” edişlerini görmekteyiz. Bu genel yapı, ele aldığımız romanların kurgusal yapısını kendi özerkliğinden çıkarıp, genel roman kurgularında görülen kurgu tiplerine genişleterek, söz konusu kurgunun evrensel bir geçerliliğe sahip olduğunu gösterir niteliktedir.

Yazarların olay örgüsünü oluştururken öncelikle, romanlarının ağırlık merkezine aldıkları “göç”ü; bu toplumsal eylemi daha dramatik bir hadise olan “sürgün”e çevirdiklerini görürüz. Bu

¹⁶ Ronald TOBIAS, **Roman Yazma Sanatı**, Çev: Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 191-192

noktada devreye, birbiriyle ağız birliği etmişçesine benzer dramaların yer aldığı roman sahneleri girer. Bu dramatik sahneler kimi zaman göç yolculuğunda hain bir pusu, kimi zaman da bir roman kişinin son derece sitemli iç konuşmalarıdır. Romanların olay örgüsünü bu acıklı göç ve sürgün dairesinden çıkarmayı başaran kısımlarda ise genellikle Balkan Türk kültürünü sergileyen gelenek ve göreneklere, törenlere ya da aşklara yer verilir.

Romanlarda göçün hazırlıkları bazen ilk sayfalarda, bazen de romanın ortalarına doğru yapılır ama nihayetinde herkes göçe koyulur. Halide Alptekin *Ağlama Tuna* adlı romanında bu göçle kurulan olay örgüsü arasına roman kahramanlarından Mümin'in Amin Alayı'nı, evlatların düğün merasimlerini katar, göçün hızını yavaşlatır ama bir yandan devam eden göçü engelleyemez.¹⁷ Ramis Uçar, göçe başlamadan önce romanın merkez kişisi Hasan'ın evliliğini verir ayrıntısıyla. Bu geleneklerden bir diğeri Gökhan Gökçe'nin *Rumeli'ye Veda'da* Balkan Türkleri arasında cuma günlerinin öneminden bahsettiği kısımlardır (s.28). Bir diğerk dikkat çeken tören sahnesi *Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda'da* Aliş ve Zeynep'in yarıda kalan düğünleridir (ss.118-122). *Elveda Rumeli'de* Hasan ve Emine'nin düğünleri (ss.104-105), *Balkan* romanında ailenin yeni doğan bebeği için yapılan mevlid merasimi (s.25), Behiye Hanım'ın düğünü (s.9) ve diğerk ritüeller anlatımı destekleyen bu türden kısımlardır.

Romanları duygusal yönden zenginleştiren unsurların başında “aşk”lar yer almaktadır. *Rumeli'ye Veda'da* Mehmet Cemil'in Salih Paşa'nın kızı Müberra'ya olan aşkı, *Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda'da* Aliş ve Zeynep'in aşkları, *Elveda Balkanlar'da* Yusuf ile Belkıs'ın aşkları, *Elveda Rumeli'de* Hasan ile Emine'nin aşkları edebî eserlerde bir motif olarak yer alan kalıplaşmış aşklara güzel örneklerdir.¹⁸ Bu aşkların anlatımında ana izlek olan ‘göç’le başarıyla kurgulandıklarını özellikle belirtmeliyiz. Yusuf ile Belkıs'ın göç yolunda ayrı düşmeleri, gerdek gecesi Aliş ve Zeynep'in vatan savunması ve göç etmek için ayrı düşmeleri aşk olgusunun da göçe göre şekillendiğini gösteren iki örnektir.

Anlatımda olay örgüsünün parçalarını (Gelenek ve görenekler, aşklar vb.) birbirine bağlayan yegâne unsur olan “göç olgusu” sık sık okuyucuya hatırlatılır. Bu hatırlatma bilinçli olarak fakat yerli yersiz yapılabilmektedir. Bu hatırlatma bir bakıma romanların ana örgesini ifade etmektedir.

4. Göç Güzergâhından Roman Mekânına, Balkan Coğrafyası

Romanın yapısal olarak aslî unsurlarından biri olan mekân, Balkan sürgününü ele alan romanlarda oldukça önemlidir ve roman sanatı içerisinde kendisine yüklenen işlevleri fazlasıyla yerine getirmektedir. Söz konusu romanlarda ‘mekân’ sadece bir yer olmaktan çıkıp -roman sanatı dairesinde- adeta bir roman kişisi gibi yer alır. “Bir yerin insan tarafından keşfiyle birlikte o yer anlam kazanır. Edebiyatta ve roman incelemelerinde de betimlenen mekânların, coğrafi alanların konu ve karakterlerle ilgili bir ayrıntıyı yansıttığı, okuyucunun zihninde atmosferin canlanabilmesi için ayrıntılı mekân betimlemelerine başvurulduğu görülür. Bağımsız tabiat

¹⁷ Atıf AKGÜN, “Halide Alptekin'in Ağlama Tuna Romanında Balkan Türklerinin Sürgünü”, C.B.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, C.12, Yıl 2014, s.217

¹⁸ Gürsel AYTAÇ, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, Ankara, 2013, s.236

betimlemeleri bile romanın kurgulanışında anlam kazanırlar.”¹⁹ Bu bağlamda romanda verilen Balkan Türk şehirleri, romanların tarihî kurgusunu yansıtacak nitelikteki özellikleriyle verilir. Roman kişilerinin Balkan coğrafyasına dair tespitleri yine kişilerin/yazarların mekân algısını dolayısıyla Balkanlara bir Türk yurdu olarak verdikleri değeri yansıtır niteliktedir.

Balkan sürgünü romanlarının mekân varlığına yaklaşırken, yazar kadrolarının genellikle göçmen kökenli olmaları göz ardı edilmemelidir. Bu durum roman incelemesinde ve özellikle romanların mekân varlığına dair yapılacak incelemelerde edebiyat-coğrafya merkezli bir yöntem benimsenmesini gerekli kılar. Elimizdeki romanların yazarlarının birçoğu Balkan kökenli olmasına karşın mekânlara yaklaşımları noktasında Emel Kefeli'nin edebiyat-coğrafya merkezli sınıflamalarından; “seçilmiş bir coğrafyanın farklı yazarların duyuş tarzı ve gözlemlerindeki yansımaları”nı ele aldıklarını görürüz.²⁰ Bu tarz bir ilişki bir mekânın farklı yazarların eserlerinde hangi nedenlerle yer aldığını, yazarların duyuş dünyasında nasıl şekillendiğini, mekândaki hangi ortak motiflerin vurgulandığını açıklaması bakımından edebiyat tarihi, edebiyat sosyolojisi ve metin çözümlemelerine de bir katkı sunabilir.²¹ Yazarın mekânla olan bağının dikkate alınması mevcut romanların mekân varlığının nedenlerini ve niteliklerini daha açık ortaya koyacaktır. Bu romanlarda mekânlar ya terk edilen ya da varılmak istenen yerlerdir. Muhacirlerin buldukları yerler en genel anlamda ya gurbet ya da sıldır. Metruk veya menzil ya da gurbet veya sıla olan bu roman mekânları genelde iki kutuplu bir yapı arz etmektedir.

Balkan coğrafyasının muhtelif köy ve şehirlerinin, geniş bir yer adları diziniyle romanlarda yer alması, romanların şahıs kadrosunun tanıtımı ve olay örgülerinin kurgusunda doğrudan yardımcı bir unsurdur. Şahıs kadrosu için önemli bir veridir zira Balkan Türklüğünün yoğun olarak yaşadığı önemli Türk şehirlerine yer verilmesi ve roman kişilerinin yaşadıkları Balkan köyleri, Balkan Türklüğünün sosyal kimliğini yansıtır niteliktedir.

Ele alınan romanların mekân zenginliğinde doğrudan belirleyici olan şey “göç” ya da “sürgün” olgusudur. Zengin mekân varlığı, olay örgüsü ve vaka zenginliğini destekleyecek şekilde sürekli değişkenlik göstererek, romandaki aksiyonu canlı tutması açısından önem kazanır. Bir mekândan ayrılmaya çalışma ya da bir mekâna ulaşmaya çalışma, romanlarda gerilimi sağlayan unsurlardandır. Her bir romanın kendi içinde bir göç güzergâhı vardır ve bu yol, okuyucuyu Balkanların Türk coğrafyasında bir geziye çıkarır. Söz konusu romanlardaki yer adları hususunda da tıpkı tarihî hadiselerde olduğu gibi gerçekliğe bağlı kalınmıştır. Bu anlamda, romanlarda birçok yer ismi geçmesine rağmen romanlardaki olayların sıklıkla geçtiği önemli Balkan şehirleri arasında Selanik, Üsküp, Silistre, Demirhisar, Edirne, Niğbolu, Rusçuk ve İstanbul'u sayabiliriz.

Romanlardaki mekânların roman iletilerinin verilmesinde yazara yardımcı olduğu da açıktır. 20. Yüzyıl başlarındaki Balkan şehirlerine dair veriler, Türklerin vatan algısını yansıtır

¹⁹ Selda UYGUR, *Türk Romanında Değişen Coğrafya*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s.2

²⁰ Emel KEFELİ, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, 3F Yayınları, İstanbul, 2006, s.17

²¹ Bahanur GARAN, “Coğrafya Merkezli Okuma Işığında Kadından Kentler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012 Bahar (16), ss.88-89

niteliktedir. Örneklem romanlarımız okuyucuyu bir Balkan köşesinde karşılar ve bu karşılama genellikle bir mekân tasvirini de beraberinde getirir:

“Rumeli Dağları’nda yıl boyu bulutlar eksik olmaz. Adriyatik’ten kopup gelen kurşuni gök, yükünü burada boşaltır. Kışın kar, yazın yağmur yağar da yağar, vadilerden süzülen billur gibi sular birleşir, şirin dereler oluşturur; onlar da birbirlerine kavuşur büyük bir nehir boy atar Ege’ye doğru...” (Rumeli’ye Veda s.9)

“Balkanlar, bir dağ silsilesi, bir dağ yumağıdır. Omuz omuza vermiş her bir dağ, başka bir dağın dizine koyar dumanlı başını. Balkanların geçitleri zordur, aşılmaz. Dereleri coşkulu, kayaları sert ve keskindir. Korku bu dağlarda bütün heybetiyle gezer...” (Elveda Balkanlar s.9)

Aynı zamanda mekânlar romanların tezini yansıtmaya adına öylesine araçsallaştırılmıştır ki bir bakıma Türk, Bulgar, Rum, Makedon ve Arnavutların komşu olarak yaşadıkları o dönem Balkan toplumunun sosyal yapısını yansıtır:

“Vardar insanı zengindir, ova gibi de cömerttir hem de. Türk, Rum, Bulgar, Arnavut köyleri yan yana yaşar, köyler tesbih tanesi gibi dizilir Vardar’ın kıyısına. Güneş Selanik’in kuzeyindeki dağlardan doğar doğmaz ovada terlemeye başlar. (...) Kah çapada, kah ayırık otlarını biçmede, kah tırpanda, kah orakta, mahsulü toplama, sulamada Bulgar’ı, Rum’u, Türk’ü tek pazu olur ovada.” (Rumeli’ye Veda ss.10-11)

Romanlarda yer alan mekân unsurlarının işlevine dair kuşkusuz söylenecek çok söz vardır. Bu hususlardan bir diğeri milletlerin mekân algısında saklıdır. Üsküp doğumlu olan Yahya Kemal’in “Türklük Avrupa’ya doğru cezr ü meddi biten bir deniz gibi o dağlardan çekilmiş lakin tuzunu bırakmış. Bütün o topraklar Türklük kokuyor.”²² sözleri bir Balkan Türkünün yurduna dair algısını ifade eder. “Mekânın, temanın açılmasına hizmet etme fonksiyonu, sadece fiziksel ölçümlere göre değerlendirilmeyerek, mekân-insan ilişkisinden hareketle çözümlenmesini gerekli kılar.”²³ Roman kişilerinin bazı mekânlara dair duygu ve düşüncelerinin yer aldığı kısımlar da bu anlayışı ifade eder niteliktedir. Monolog ve diyalog tekniği ile verilen bu kısımlar, roman kişilerinin ve bu bağlamda yazarların da mekân algısından hareketle dünya görüşlerine dair önemli veriler sağlar. Söz konusu romanlarda mekân unsurunun bu işlevde kullanıldığı yaygın örneklerden bazıları da şöyledir:

“Osman Molla yaşlı gözlerle konağa bakıyor, yaşadıklarına inanamıyordu. Nice bin hatıralarla dolu bu toprakları, bu konağı bu diyarları böyle mi bırakacaktı, kaçır gibi mi gidecekti. Konağına ocağına akıncı dedelerinin yadigârı bu eve Bulgar ve Ruslar onun cesedini çiğnemedi mi girecekti?” (Görmedin mi Aliş’imi Tuna Boyunda s.34)

“Niğbolu, urzına geçilmiş sonra da bir kenara atılmış Osmanlı güzeli gibi karşılarındaydı.” (Görmedin mi Aliş’imi Tuna Boyunda s.230)

“Bu toprakları kolay kolay nasıl bırakırız? Tırnağımızla kazdık, terimizle ıslattık, sevdamızla yeşerttik. Havasını soluduk, suyunu içtik. Bebeğimiz burada doğdu. Buraları gözden çıkaramayız ki!” (Elveda Balkanlar s.14)

²² Ünal ŞENEL, “Yahya Kemal’in Şiirlerinde Balkanlar ve Balkan Türklüğü”, **Hikmet**, Yıl.7, S.13, Gostivar-Makedonya, 2009, s.25

²³ Ebru Burcu YILMAZ, “Hikaye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bilig**, Kış, S.56, s.50

“Muhacirler camiye girince ilk işleri birbirleriyle yarış edercesine mihrabı ve yakın yerlerini kapmak oldu. Caminin bu huzur dolu, renkli camlarla süslenmiş havası onlarda sükûna yol açıyordu. Sanki dua edilen bu mekânda bütün acılarının dineceğini düşünüyor bu düşünce onların bütün kaygılarını siliyordu.” (Elveda Balkanlar s.227)

Romanlarımızda mekânların bir diğer işlevi, roman boyunca sığınılacak yerler olmalarıdır. Bir bakıma bu durum roman mekânlarının tasnifinde yeni bir mekân sınıflaması olarak karşımıza çıkar. Göç halindeki roman kişileri için bazen bir Türk köyü, bazen eski bir Osmanlı yapısı ‘sığınak’ olur (Selanik Mevlevîhanesi, Balkan, s.115/Özbekler Tekkesi, Balkan, s.291/Selimiye Camisi ve Sultan Ahmet Camisi, Elveda Balkanlar, s.90 kimi zaman da onları sık Balkan ormanları gizler. Örneğin *Elveda Balkanlar*’da Edirne şehrinin aldığı rol tamamen sığınak bir kent görünümündedir. Bununla birlikte Türk ve Müslüman nüfusun nispeten yoğun olduğu bölgeler baskıya dayanamayan Balkan Türklerinin öncelikli olarak göçtükleri mekânlardır. Bu anlamda belki de en güvenli mekân; göçün de sona erdiği yer olan İstanbul’dur. Burada da cami avluları, medreseler ve diğer birçok yapı, muhacirleri ağırlama işlevini yüklenir.

Romanlarda “İstanbul” esasen başkent olmasının yanında, medeniyet merkezi vasfı ile bir imgeyi de bünyesinde taşır. Romanlarda İstanbul’a bakış açısı aynı zamanda genellikle köylerde yaşayan Balkan Türkünün mekân profilini ve taşralı kimliğini ortaya koyar. İstanbul “şahanedir, pay-i tahttır ve görkemdir”. Bu mekân romancılar tarafından belki de Balkan Türklerinin anavatan ve Osmanlı algısını yansıtmak düşüncesiyle sembolik değerinde verilmiştir. Birçok romanda İstanbul ya eğitim almak için gidilen bir yer ya da önemli akrabaların ve devlet adamı olmuş yakınlarının yaşadığı yer olması ile verilir. Balkan şehirleri dışında romanlarda adı en çok geçen şehir olan İstanbul’un mekânsal işlevini bu dinamiklerle açıklamak mümkündür. Aliş ile Zeynep’in vuslatı Eyüp Sultan’da gerçekleşir, Selami Hoca’nın son ikametgâhı İstanbul’daki bir konaktır. Belkıs Edirne’ye ulaşma sözü verdiyse de göç sonrası hayatına İstanbul’da devam eder.

5. Göç Romanlarının Şahıs Kadrolarındaki Ortak Tipoloji

Romanın şahıs kadrosu konusunda en genel tasniflerden biri olan Forster’in yalın kat (Basit bir açıklamayla hakkında ayrıntıya girilmeyen kişiler) ve yuvarlak kişilerinin (Çok yönlü özellikleri verilen kişiler)²⁴ incelediğimiz romanlardaki şahıs kadrosunu ele alırken yararlı olacağını söylemek mümkündür. Çalışmamıza konu olan göç eksenli romanlarda anlatımın ve duygu yoğunluğunun ön planda tutulması ile geri planda ve zayıf bir kadroyla yer alan roman kişilerini genelleyici bir yaklaşımla iki grupta toplamak mümkündür. Bu noktada romanların merkezî kişileri ya da ana karakterleri; anlatımın amacına hizmet eden ve olayı somutlaştıran yuvarlak kişiler olarak ortaya çıkar. Her romanda 1-2 kişi olarak beliren bu kişiler dışındakiler, genellikle zamanı, mekânı ve olayları somutlaştırma işleviyle romanda yer aldıklarını gördüğümüz Balkan Türkleri, gayrimüslimler, çiftçiler, esnaflar, devlet adamları, askerler, çeteciler vb. unsurlardır. Söz konusu romanların şahıs kadrosunda ikinci planda kalan bu insanları Şerif Aktaş’ın tespitiyle “dekoratif unsur niteliğindeki kahramanlar”²⁵ olarak ele almak da mümkündür. Söz konusu romanlarda yazarların hikâyeye odaklanmayı romanın az sayıdaki merkezî kişisi aracılığıyla yapmayı tercih ettikleri görülür ki bu kişiler üzerinde zaten Balkan

²⁴ E. M. FORSTER, *Roman Sanatı*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2014, ss.105-125

²⁵ Şerif AKTAŞ, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s.38

Türklüğü ve sürgünün bütün izlerine rastlamak mümkündür. Romanların ana eylemi göçün gerçekleşmesinde en önemli rol onların üzerindedir. *Balkan*'da Selami Hoca, *Elveda Rumeli*'de Hasan, *Elveda Balkanlar*'da Belkıs, *Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda*'da Aliş ve Zeynep, *Rumeli'ye Veda*'da ise Mehmet Cemil, bir Balkan Türkünün karakteristik özelliklerini üzerinde toplamış ve göç yolculuğunu tüm aşamalarıyla kendi şahsında yaşamış merkezî kişilikler olarak karşımıza çıkar.

Örnekleme romanlarımızın şahıs kadrosunda dikkat çeken bir diğer husus roman türünün şahıs meselesine yaklaşımında ele aldığı tip-karakter ikileminin sergilediği özerk yapıdır. Romanların bu bağlamda taşıdıkları hususiyet, bu romanların yaygın roman tipleri arasına “muhacir tipi” olarak ekleyebileceğimiz bir tip sunabilmiş olmalarıdır. Romanların başta merkez kişileri olmak üzere, merkezdeki kişileri desteklemek amacıyla romanda var edilen ikinci ve üçüncü derece kişilerin de birleştikleri nokta muhacir kimlikleridir. Bu noktada kritik soru, “muhacir tipi” olarak isimlendirdiğimiz bu tipin ne kadar tip olabildiği, bir başka deyişle roman kişilerinin tasnifinde bu muhacir kimliğin bir tip olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. Mehmet Tekin; “Roman Sanatı” adlı eserinde bu konuya dikkat çekerek *bazı araştırmacıların kabulü imkânsız bir serbestlikle, bir romanda veya bir romancının eserlerinde yer alan bütün kişileri tip olarak gördüklerini ve değerlendirdiklerini*²⁶ söyler. Ona göre romanda tip olgusunu araştırmak, romanın şahıs kadrosunu ve romanın toplumsal yapısını anlamak bakımından önemlidir ama ölçü iyi tutturulmalı ve abartıya kaçılmamalıdır. Zira *romanda artan tip sayısı romancının değerini artırmaz, tipler doğal olmadıkları için romanların ritmik ve lirik havasını mekanik ve resmi bir havaya sokarlar*.²⁷ Romanda tipleştirmeye ne zaman ve nasıl gidilmeli hususunda da Tekin'in bizim ele aldığımız romanlar ölçeğinde katıldığımız görüşü, tezli romanlarda ifadeyi güçlendirmek için tip yaratmanın yararlı olabileceğidir. *Toplumsal problemlerin yoğunlaştığı dönemlerde, toplumu ilgilendiren konularda eser kaleme alan romancıların tezli roman bağlamında ele alınan meseleleri sunmak için bazı tip veya tipler devreye soktukları görülür*.²⁸ Çalışmamıza konu olan romanlarda bilinçli ya da bilinçsiz olarak Balkan Türklerinin sürgünü ideolojik bir yaklaşımla anlatılmış ve tip oluşturma konusunda benzer bir yaklaşım sergilenmiştir. Söz konusu romanlarda, anlatımın değişmez insanları olan muhacirlerin “tip” olarak değerlendirilmeye müsait bir kitle oldukları ise ortadadır. Bir tip olarak muhacirler, Lucaks'ın öğretisine göre, “sosyal ve tarihsel koşulların belirlediği bir şahsiyet”,²⁹ Mehmet Kaplan'a göre ise “sosyal bakımdan manalıdır. Onlar muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler. Bunlar arasında toplumun sevmediği, küçük gördüğü, alay ettiği tipler de vardır.”³⁰ Romanlarımızda varlığını iddia ettiğimiz “muhacir tipi” üzerindeki sözlerimizi bağlayacak olursak yine Tekin'in şu ifadeleriyle son vermek uygun olacaktır. Tip, “tarihsel önemi veya toplumsal konumu hemcinslerinden farklı olan bir roman kahramanıdır. O romancı tarafından gerekli olduğu için çizilmiştir. Romancı onunla toplumsal sorunları irdeleme imkânı yakalar.”³¹ Ele aldığımız sürgün romanlarında ısrarla oluşturulan

²⁶ Mehmet TEKİN, **Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları)**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s.111

²⁷ Mehmet TEKİN, A.g.e., s.114

²⁸ Mehmet TEKİN, A.g.e., s.115

²⁹ Mehmet TEKİN, A.g.e., s.110

³⁰ Mehmet KAPLAN, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 – Tip Tahlilleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005, s.5

³¹ Mehmet TEKİN, A.g.e., s.117

muhacir tipinin temsil ettiği değerler Balkan Türklüğünün tarihî öneminden kaynaklanan değerlerdir. Günümüzde birçok kimseyi ilgilendiren göçmenlik durumunun tarihî arka planı, bir dönem ortak duyuş, düşünüş, davranış sergileyen, eylem birlikteliğine sahip bir kitle olan “**muhacir**” tipi üzerinden verilmiş, yansıtılmıştır:

“Kimimiz açtık, kimimiz şehit olmak için savaştık. Şimdi de tehlikeli bir yolculuğa çıkmak üzereyiz. Yine muhaciriz yani.” (Elveda Balkanlar s.188)

“Geride bıraktıkları yüzlerce yıllık ata yadigârı topraklarını terk etmenin, akrabalarını, komşularını kurda kuşa yem vermenin, yenilmenin onulmaz hüznü yüreklerine çöreklenmiş, yüzlerine muhacirlik damgasının acı burukluğu yerleşmişti.” (Rumeli’ye Veda s.18)

“Bizler yersiz yurtsuz insanlarız mösyö. Muhaciriz. Ama başkentte öleceksek bu bahtiyarlık verir bize.” (Elveda Balkanlar s.208)

“Tam dört asırdan da çok, dile kolay, dört asırdan da çok biz bu toprakların sahibiydik. Efendi olarak yaşadığımız bu topraklarda hakarete uğramak, ikinci sınıf insan muamelesi görmek, yerimizden yurdumuzdan hırsız gibi kaçmak, işte bunu hazmedemiyorum.” (Balkan s.139)

“Peygamber efendimiz gibi muhacir olduk. Muhacirlik o zamandan Efendimizden kalmış bize...Mevlâm muhacirliğimizi hayırlı kılsın.” (Elveda Balkanlar s.35)

Ele aldığımız romanlarda karakter oluşturmayı başarabilmiş örnek sayısı az iken roman şahıslarının tipolojik açıdan zengin bir görünüm arz ettiğini söylemek mümkündür. Bu romanların klasik tipleri arasında gayrimüslimler ve Müslümanlar; İttihatçılar ve saltanat yanlıları öne çıkan sınıflamadır.

Her romanda doğal olarak yer alan gayrimüslim tipinin sunumunda tüm yazarlarda bir düalite belirir ve bu topluluğu olumlu ve olumsuz kişiler olarak ikiye ayırırlar. Bu ayırım keskin olmamakla birlikte mutlaka her bir romanda oransal olarak değişir ve kötü gayrimüslimin yanında az da olsa iyi komşuluk ilişkisi yürüttükleri komşular olarak karşımıza çıkar:

“Osmanlı Devleti bizden cizye alıyordu. Şimdi sıra bizde. Canınızı, namusunuzu kurtarmak istiyorsanız Gregori gelmeden 500 altın lira bastırın bakalım.” (Rumeli’ye Veda s.65)

“Gospadin, Minçu, Hacı Ahdan Eski Zağra’da çorbacılık yapan Bulgarlar Osmanlı halkıyla beraber yaşamaktan şikayetçi değillerdir ve Osmanlı halkına yapılanları kınarlar.” (Görmedin mi Aliş’imi Tuna Boyunda s.101)

“Todoroki, Türkleri seven mertlik ve insanlık yanlısı bir Bulgar çorbacıydı.” (Görmedin mi Aliş’imi Tuna Boyundas.152)

“Bu kadar sene komşuluk yaptık, bizden size bırakın zararı çok iyilik dokundu. Ruslar gelince bizi koruyun.” (Görmedin mi Aliş’imi Tuna Boyunda s.84)

“Fransız gazeteci Stephan Lauzan”(Elveda Balkanlar s.206)

Balkan Türkleri Sırp, Bulgar, Makedon ve Rum gayrimüslim komşuları ile birlikte yaşamaktadırlar. Bu sosyal gerçekliğin romanların şahıs kadrosunda yer alan gayrimüslim tebaa ile kabaca da olsa yansıtıldığını görürüz. Balkanlarda gayrimüslimlerin Türk romanlarına yansımadaki sınırlılığın nedeni, Türkler ve diğer milletlerin sosyolojik açıdan din temelli bir ayrışma içinde bulunmasıdır. Yer yer birlikte etkinlik içinde gözlenseler de aynı coğrafyada kültürel açıdan bu yakınlığın olmadığı görülür. Barış zamanında olumlu ilişkiler gelişirken savaş ve sürgün ile birlikte yabancı imgesinin bir düşman algısına dönüştüğünü görürüz.³² Balkan Türklerini ele alan yakın dönem Türk romanlarında “öteki”nin yansımaları iki türlü olmuştur. Bir yanda Balkan Türklerinin iyi komşuluk ilişkileri kurdukları olumlu kişiler yer alır. Bu kişiler bazen bir kapı komşusu bazen çarşıda bir esnaf ya da Türk köylülerinin ticaret yaptıkları bir tüccar olarak karşımıza çıkar. Romandaki gayrimüslimler arasında ikinci türden kişiler ise ayrılıkçılığı benimseyen, ırkçılık ve din temelli Müslüman karşıtlığı gösteren kimselerdir. Bu kimseler, Balkan Türklüğünün göç macerasında, kısılcasına girdikleri Türk ve Müslüman düşmanlığının somutlaştırılmasında yararlanan olumsuz kişiliklerdir. Yazarların, yabancıların bu ikili yapısı karşısında özellikle vurguladıkları durum, asırlarca komşu oldukları gayrimüslim milletlerin önceden iyi ilişkiler geliştirmelerine rağmen kademeli olarak düşmanlık sergilemeye başlamalarıdır. Bu olumsuz gidişatın temelinde vahşet ve yıldırma politikalarının bulunduğu belirtilir. Bu hususta romanlarda yer alan komitacıların ve çetelerin ayrı bir yeri vardır.

Söz konusu romanların şahıs kadrosunun en karakteristik özelliklerinden biri “dindar” kimlikleridir. Hangi siyasal yaklaşımla ele alınıyor olursa olsun, hangi ideolojik pencereden bakılırsa bakılsın mevcut romanlardaki Balkan Türklüğü kimliğini özetleyen yapı dindar ve muhafazakâr olmalarıdır. Bu durum romanların dönemi gereği Osmanlı Türklüğünün de siyasi kimliğinde İslam’ın belirleyici unsur olmasıyla ilişkilidir. Zira o dönem Osmanlı toplumunda en birleştirici değer İslamî hassasiyettir. “*Bu çerçevede; Balkanlarda yaşayan Osmanlı vatandaşları içinde katliama uğrayanların Müslüman oluşu, Balkan ülkelerinin bu savaşa bir haçlı anlayışı ile bakması, Müslümanların savaşa bakış açısı, savaş sırasında İslâmî hayat ve söylem, Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki münasebetler, askerlerin savaşa teşvikinde dinî kabullere yapılan göndermeler ve daha pek çok unsurun edebî eserlere aksettiği görülmektedir.*”³³

Söz konusu romanlar bu bağlamda değerlendirildiğinde, Balkan göç yollarında karşılaşılan “çetecilere” nasıl bakıldığına dair bir mesaj içerdikleri söylenebilir ancak meselenin Balkanlardaki gayritürk unsurların edebiyatlarına ne şekilde yansıdığı da göz ardı edilmemelidir. Bulgarlar özelinde meseleye temas edecek olursak, 19. Yüzyıl sonrası gelişen yeni Bulgar edebiyatında kimi yazarların Osmanlı idaresine karşı Bulgarların milliyetçilik duygularını körüklemek amacıyla Bulgarların Osmanlı döneminde mutsuz bir hayat sürdüklerini işleyen eserler ortaya koyduklarını belirtmeliyiz. Hatta bu konuda daha da ileriye gidilerek, Bulgarları doğrudan isyana sevk eden eserlere rastlamak da mümkündür.³⁴ Gayritürk Balkan milletlerindeki

³²Sacit AYHAN, **Türk Romanında Azınlıklar**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 2008, ss.45-46

³³ Ömer ÇAKIR, “*Edebî Eserlerin Aynasında Balkan Savaşları ve İslam*”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 4(02), 2011, s.43

³⁴ Leman ERGENÇ, **Bulgar Yayınlarında Türkler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, ss.4-5

bu tarz bakış açısını yansıtan eserlere nazaran yakın dönem Türk romanlarında ise diğer milletlerin ele alınışında belli bir düallite gözetilerek barışçıl bir dil benimsendiği açıktır. Bu yaklaşım tarzı esasen Osmanlı Devleti'nin bölgede uyguladığı ve yazarların da eserlerinde dile getirdiği tolerans politikasıyla örtüşmektedir.

Benzer bir bakış açısıyla yazılan romanlarda şahısların benzer özelliklerle ve ideolojik yaklaşımla tavsif ve tasnif edildiği görülür. Tanzimat sonrasında dönüşüm yaşayan Anadolu ve Balkan Türk toplumundaki farklılaşmayı romanlarda açıkça görmek mümkündür ve bu ayrışmalardan en tipik olanı saltanat yanlıları ile İttihat ve Terakki yanlılarının romanların tamamında görülen mücadelesidir. Şahısların böylesine ikiye ayrılması herhangi bir göç romanındaki bir şahsın bir diğer romandaki izdüşümünü tespit edebilmeyi kolaylaştırır niteliktedir. Saltanat yanlıları uzun yıllar süren devlet geleneğinin tesiri ve vefa duygusu ile İstanbul'a bağlı iken İttihat ve Terakki taraftarları genellikle gençlerden oluşmaktadır ve yeni fikirlerin tesirine açık kimselerdir. *Balkan* romanında Selami Hoca ile oğlu Mahmut Bey arasında olan gerilim ve *Rumeli'ye Veda*'da Adil Bey ile oğlu Ahmet Bey'in saltanat ve hürriyetin ilanı noktasındaki fikir ayrılığı bu çatışmanın en tipik örneklerindedir.

“Kimin için meşrutiyet, hürriyet? Bizim için mi, Türkler için mi? Urumeli'nde zaten hür ve müreffeh bir şekilde yaşayan Türk köylüleri için mi?”

“... Abdülhamid'e kızıyorlar, tek başına idare ediyor, tek başına karar veriyor, tek salahiyyetli diye. O ne yapsın, birine mühür veriyor, sadrazam olması için Fransız taraftarı çıkıyor. Onu azlediyor, bir diğerine veriyor İngiliz taraftarı çıkıyor. Bir başkası Rus... Bu kadar da soysuzluk olmaz, vatana ihanet olmaz ki canım bırak Allahasen!” (Balkan s.13)

Romanların şahıs kadrosuna bakıldığında bir diğer ikili yapı belki de bir göç romanı tekniği olarak muhacir ve mihmandar kişiliklerden oluşmasıdır. Şahıs kadrosunun önemli bölümünü teşkil eden muhacir kişilerin karşısında bir de genellikle İstanbul'da ya da Balkanların veya Anadolu'nun güvenli bölgelerinde yaşayan bir aile ferdini ya da uzaktan akraba olan İstanbul'daki paşaları bu tarz kimselere örnek verebiliriz.

Romanlarda genelde bütün Balkan Türklüğünü ilgilendiren sürgün hadisesi merkezdeki bir geniş Türk ailesine odaklanılarak verilmiştir. *Balkan* romanında Selami Hoca ve geniş ailesi, *Elveda Rumeli* romanında Molla Ağalar ve Koca Mehmetler aileleri, *Rumeli'ye Veda* romanında Adil Bey ve geniş ailesini bu duruma örnek verebiliriz. Bu geniş ailelerin her bir ferdinin göç yollarında tek tek kaybedilerek verilmesi adeta Osmanlı'nın Balkanlarda kademeli bir şekilde gerçekleşen geri çekilişine bir gönderme gibidir. Bu ailelerin merkezindeki Dedeler, Ağababalar, Osmanlı medeniyetini temsil ederken, onların anavatan Türkiye'ye sürgün edilen aile fertleri ve yeni yurtlarında devam eden hayatları yeni Türkiye'nin muhacir kökenli neslini sembolize eder.

Tarihî roman sınıflamasına uygun düşen romanlarda çok zengin bir tarihî kişilik kadrosu bulunmaktadır. Tarihi gerçekliğe bağlı kalınarak kaleme alınan bu eserlerin ciddi bir tarih

araştırmasını da içerdiği açıktır. Bu durumun bir göstergesi olarak romanlarda yer alan tarihî kişiliklerden öne çıkan birkaçı şöyledir:

Eski Zağra Müftüsü Hüseyin Raci Efendi (Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda)
Şükrü Paşa (Elveda Balkanlar)
Gazi Osman Paşa (Görmedin mi Alişim)
Halide Edip Adivar (Balkan)
Kuşçubaşı Eşref (Elveda Balkanlar)
II.Abdülhamid (Elveda Balkanlar, Balkan ve Rumeli'ye Veda)
Enver Paşa (Balkan)
Çar Ferdinand (Elveda Rumeli)

Sonuç

Balkan Savaşlarının üzerinden yaklaşık bir asır geçtikten sonra, anavatan Türkiye’de yakın dönemde birbiri ardınca yayımlanan roman arasında, benzer izlek etrafında Balkan Türklüğüne ve sürgün olgusuna odaklanan romanlarda ciddi bir artış olmuştur. 2000-2014 yılları arasında yayımlanan bu romanlardan beşi çalışmamızda incelemeye alınmış, farklı yazarların eserleri olmalarına rağmen ortak bir yapı sergiledikleri görülmüştür. Edebî açıdan estetik değeri sorgulanabilecek olan bu eserlerin, edebiyat tarihi ve sosyoloji açısından ciddi önem taşıdıkları bir gerçektir. Ortak yapısal kurguları ve iletileri ile dikkate değer olan bu eserlerin olay örgüsü, şahıs ve mekân bağlamında da benzer niteliklere sahip oldukları görülmüştür.

Söz konusu romanların öne çıkan yapı özelliği kurgularıdır. Genellikle klasik vaka düzeninin hâkim olduğu bu romanların hepsinde çekirdek vaka olan sürgün hadisesinin olay örgüsünü başarıyla şekillendirdiği görülür. Bu bağlamda okuyucu, romanların tamamının tezinin aynı olduğu ve neredeyse aynı şeyi söyledikleri izlenimine kapılır. Çekirdek vaka olarak değerlendirdiğimiz Balkan sürgünü ve göçle başlayan roman kurgusunda asıl vakanın yerini göç alır ve roman klasik vaka düzenine uygun olarak giriş, gelişme ve sonuç ya da bir başka ifadeyle varış ile son bulur. Başlangıç yani -vakanın kuruluşu- ise, “göç” fikrinin Balkan Türkleri arasında belirmesiyle başlatılır. Romanların olay örgüsünü şekillendiren yardımcı konu alanlarının da aynı gruplarda öbeklendiğini görürüz. Bunlar arasında en temel olanları Doğu ve Batı medeniyeti çatışması, Balkan Türklerinin gelenek ve görenekleri, Balkan Türklüğü üzerinden son dönem Osmanlı siyasi hayatı, Osmanlılık ve Türkçülük eleştirisi, Jön Türkler ve İttihat Terakki Hareketi, gayritürk Balkan milletlerinin isyan ve soykırım çabaları ile Bulgar, Yunan ve Sırp mezalimidir. Bu ortak konuların verilmesinde takip edilen ana izlek ise romanların tamamında “göç” hadisesidir ancak bu ana izleğin yanında romanların birçoğunda göç hadisesine paralel ikinci bir izlek olarak “aşk” yer alır. Bu izlek, romanların duygu yoğunluğunu güçlendiren bir unsur olarak tüm olumsuzluklara rağmen canlı tutulur. Romanda

aynı konuya farklı siyasi pencerelerden bakılabilir; farklı ideolojik yaklaşımlarla aynı konu ele alınabilir. Ancak mevcut göç romanları meseleye millî bir hassasiyetle yaklaşmaları ile de ortaklık sergilemektedirler. Roman yazarlarının bu söylem döngüsünden çıkmayı ve evrensel okuyucu kitlesini yakalamayı amaçladıkları yer sürgün sahneleri olmuştur. Sürgün sırasında yaşananlar yer yer trajik ve dramatik sahneler aracılığıyla verilir. Bu kısımlarda tamamen insandaki acıma duygusuna seslenilir.

Romanların yer yer tarihî bir üslup benimsenerek sürdürülen anlatımında roman kahramanlarından büyük ölçüde yararlanır ve yazarların Balkan Türklüğü ve sürgün hâdisesi konusundaki bilinç akımı, kahramanlar ön planda tutularak hatta kullanılarak yapılır. Tarih anlatımının ağır bastığı kısımlarda kahramanları ya da yazarı bir tarihçi olarak karşımızda görürüz. Söz konusu romanları tür olarak tarihî romana yaklaştıran yönü de özellikle kullanılan bu anlatım tekniğidir. Karakter tahlilleri ve ruhsal çözümlemeler bakımından zengin olmayan romanlarda kişilerin muhacir-mihmandar, yenilikçi-gelenekçi, müslim-gayrimüslim gibi genelleyen ve olumlu-olumsuz olarak kutuplaştırılabileceğimiz bir düalıteyle sunulduğunu görürüz. Bu tarz bir genellemeyi Balkan Türklüğünü ilgilendiren sürgün hadisesinin merkezdeki bir geniş Türk ailesine odaklanılarak verilmiş olmasıyla da sembolik olarak görmekteyiz.

Romanın aslı unsurların biri olan mekân, ele alınan romanlarda işlevsel bir amaçla kullanılmıştır. Özellikle açık mekân bakımından oldukça zengin olan eserler bu yönüyle hem göç eksenli kurguyu desteklemiş hem de roman kişilerinin mekân algısına dair iç monologları aracılığıyla roman iletilerinin verilmesine katkı sunmuşlardır.

Roman yazarları mensubu oldukları sosyal çevrelerin, düşünce gruplarının ya da felsefi ekollerin görüşlerini ifade eder, eserleriyle bir bakıma bu aidiyetlerini yansıtır. Yazarların herhangi bir sosyolojik hadiseye, bu farklı pencerelerden bakmaları, aynı olayların farklı eserlerde farklı yaklaşım tarzı ile ele alınmasını da beraberinde getirir. Edebiyat sosyolojisi bağlamında son derece doğal olan bu durum “Yazar” ve “Yapıt” arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Ele aldığımız romanların Balkan sürgününü, romantik bir milliyetçilik olarak nitelendirebileceğimiz benzer yaklaşım tarzı ile ele alması ise Türkiye’de doğmuş yazarlarının genellikle Balkan muhaciri ailelere mensup olmaları ile açıklanabilir. Bu bağlamda ele aldığımız romanların yazarları, sosyolojik bir hadise olan göçü kendi estetik değer yargıları ile sentezleme mücadelesi içinde olmuşlardır. Bu yazarlar, ciddi bir bağlılıkla yansıtılan tarihi gerçeklerin romanın kurmaca dünyasıyla buluştuğu noktada nitelikli eserler ortaya koymuşlardır.

KAYNAKÇA

- AKGÜN Atıf, “Halide Alptekin’in Ağlama Tuna Romanında Balkan Türklerinin Sürgünü”, **C.B.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1, C.12, Yıl 2014.
- AKTAŞ Şerif, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.
- ALPTEKİN Halide, **Balkan**, Kaynak Kitaplığı, İzmir, 2011.

- ALVER Köksal, “*Sosyolojik Eleştiri: Sosyolojik Okumaya Giriş*”, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2012.
- ARLAN Sezer, **Balkan Savaşları Sonrası Rumeli’den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti’nde İskânları**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008.
- AYHAN Sacit, **Türk Romanında Azınlıklar**, Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, Bursa, 2008.
- AYTAÇ Gürsel, **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, Say Yayınları, Ankara, 2013.
- BALCIOĞLU İbrahim, **Sosyal ve Psikolojik Açından Göç**, Elit Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- BİLGİN İsmail, **Elveda Balkanlar**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÇAKIR Ömer, “*Edebî Eserlerin Aynasında Balkan Savaşları ve İslam*”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 4(02), 2011.
- ÇINAR Ramis, **Elveda Rumeli**, Parafiks Yayınları, Edirne, 2014.
- DELİCE Halil, **Görmedin mi Alışımı Tuna Boyunda**, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- ERGENÇ Leman, **Bulgar Yayınlarında Türkler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- FORSTER E. M., **Roman Sanatı**, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2014.
- GARAN, Bahanur, “*Coğrafya Merkezli Okuma Işığında Kadından Kentler*”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Bahar, S.16, 2012.
- GÖĞEBAKAN Turgut, **Tarihsel Roman Üzerine**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- GÖKÇE Gökhan, **Rumeli’ye Veda**, Kaynak Yayınları, İzmir, 2011.
- KAPLAN Mehmet, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 – Tip Tahlilleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.
- KAYA Mehmet, “*Balkan Savaşları Sırasında Anadolu’ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar*”, **HistoryStudies**, Volume 5 Issue 6, Special Issue on Balkan Wars, p. 1-16, November 2013.
- KEFELİ Emel, **Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz**, 3F Yayınları, İstanbul, 2006.
- NALBANTLAR Dilek, **Cumhuriyet Devri Türk Romanında Balkan Türkleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- SAĞLIK Şaban, **Popüler Roman-Estetik Roman**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- ŞENEL Ünal, “*Yahya Kemal’in Şiirlerinde Balkanlar ve Balkan Türklüğü*”, **Hikmet**, Yıl.7, S.13, Gostivar-Makedonya, 2009.

- TEKİN Mehmet, **Roman Sanatı 1(Romanın Unsurları)**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.
- TOBIAS Ronald, **Roman Yazma Sanatı**, Çev: Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul, 1996.
- UĞUR Veli, **1980 Sonrası Türkiye’de Popüler Roman**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- UYGUR Selda, **Türk Romanında Değişen Coğrafya**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013.
- YILMAZ Ebru Burcu, “*Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme*”,**Bilig**, Kış, S.56, 2011.
- YENİSOY Hayriye Süleymanoğlu, “*1912-1913 Balkan Savaşlarının Edebiyata Yansıması*”, **Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.1, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2012.